

SIMONA PREDĂ • VALERIU ANTONOVICI

EDITORI

Amintiri din copilărie

Cuprins

(Și) Istoria noastră a început în copilărie

(de ADRIAN CIOROIANU) / 7

Introducere. Incursiuni în copilărie

(de SIMONA PREDA) / 11

Filmul, metodă de scriere a istoriei emoționale

(de VALERIU ANTONOVICI) / 17

Interviuri

Locul cravatei de pionier era la gâtul nostru așa cum
locul cartofilor era în pământ și al soarelui pe cer...

(inteviu cu DOINA JELA) / 25

Sala Oglinzilor de la Versailles, un loc în care mi-ar plăcea să ajung,
dar mă tem că n-am să ajung niciodată...

(interviu cu ALINA PAVELESCU) / 39

Imaginea Parisului m-a fascinat toată copilăria...

(interviu cu GABRIEL BADEA-PĂUN) / 53

Credeam că ananasul este un fruct
pe care-l mănâncă zeii în Paradis...

(interviu cu MIREL BĂNICĂ) / 65

Visam că voi pleca cu un turneu și voi rămâne dincolo,
unde era această promisiune de fericire...

(interviu cu RĂZVAN MAZILU) / 76

Am mâncat suficient de multe eugenii
ca să nu mă mai ating acum de ele...
(interviu cu CODRUȚ CONSTANTINESCU) / 84

Eu n-am copilărit în timpul comunismului,
ci în timpul copilăriei mele...
(interviu cu T.O. BOBE) / 92

Și mirosea a mere coapte și-a lână țigaie...
(interviu cu ANA BARTON) / 102

N-am avut niciodată conștiința alternativei...
(interviu cu CEZAR PAUL-BĂDESCU) / 109

Am prins anii de școală în care învățătoarea
ne bătea cu linia la palmă...
(interviu cu ALICE NĂSTASE-BUCIUTA) / 119

Am avut o copilărie fericită și cred că așa
ar fi fost indiferent de cine era la putere...
(interviu cu CRISTIAN PEPINO) / 129

Călătoream pe deasupra lumii, pluteam
pe deasupra tuturor relelor, nu vedeam minciuna,
ipocrizia, mizeria, răutatea sau invidia...
(interviu cu FLORIN TOMA) / 135

De fapt asta a fost o chestie pe care am învățat-o din familie,
să nu mă contaminez, să nu ascult...
(interviu cu DOINA RUȘTI) / 153

Aveam cusută o cruciuliță în haină, în căptușeală...
(interviu cu DANIEL ȘANDRU) / 168

De unde sunt eu?
Sunt din copilăria mea, ca dintr-o țară...
(interviu cu ODILIA ROȘIANU) / 180

Mi-au dat o fustă mini din material de steaguri tricolore...
(interviu cu CRISTINA HERMEZIU) / 192

Când ești copil, timpul are mai multă răbdare cu tine...
(interviu cu TIBERIU SOARE) / 204

Bucureștiul a însemnat pentru mine acel mare bloc alb,
care și acum îmi domină imaginarul nocturn...
(interviu cu ANDREEA RĂSUCEANU) / 209

Eram fascinat de Ulise...
(interviu cu THEODOR PALEOLOGU) / 220

Am fost o fetiță mai degrabă visătoare,
care trăia în lumea ei imaginară...
(interviu cu SANDRA ECOBESCU) / 233

Mergeam pe linia ferată, încercând să pășesc
din traversă în traversă, fără să știu încotro mergem
și când vom ajunge la destinație...
(interviu cu PAVEL ȘUȘARĂ) / 239

Eu am amintiri în care umilințele
se amestecă din plin cu triumful...
(interviu cu DAN C. MIHĂILESCU) / 256

Mulțumiri / 265

(Și) Istoria noastră a început în copilărie

Există o jumătate goală în paharul copilăriei noastre — dar și una plină. Această carte vorbește despre ele, pe mai multe voci. Mai trebuie spus că însuși acest pahar metaforic are propria lui poveste: pe alocuri era de cristal, pe alocuri de sticlă ieftină — dar cert este că nu din plastic; acesta, atunci, nu prea exista. Pe la mijlocul anilor '80, când subsemnatul ieșea din copilărie, singurele recipiente din plastic erau sticlele de șampon — și am văzut, în trenul care mergea de la Craiova spre București, cum o doamnă cu care împărțeam vagonul a scos dintr-o plasă de rafie o sticlă de șampon cu eticheta spălată din care și-a turnat cafea, într-o cănuță de porțelan. Asta e — oamenii trăiau cum puteau, chiar dacă România comunistă nu mai importa termosuri din China!

Paradoxul situației face ca măcar o bună parte dintre frații, verii sau colegii noștri de generație — și unii dintre autorii acestui volum, dintre cei născuți începând cu vara lui 1967 — să nu fi existat fără celebrul decret anti-avort din octombrie 1966. Desigur, aceasta este o aserțiune pur teoretică; dar ea mi se pare grăitoare pentru imposibilitatea de a vorbi în alb și negru despre copilăria noastră. Pentru că, de când e lumea, indiferent de regimuri politice, orice copilărie are mai multe culori decât cel mai uluitor curcubeu.

Am fost noi o generație îndoctrinată? N-aș zice. Personal, nici acum nu mi-e foarte clar cum de Nicolae Ceaușescu a admis ca

elevii de școală generală să studieze limba franceză, de exemplu. Am fost și eu parte din acest experiment, la mijlocul anilor '70: am început limba franceză în clasa a II-a a școlii primare (iar limba rusă am început-o în clasa a V-a), la o școală de cartier din Craiova. Dacă luam un 8 (opt) la franceză, era dramă în familie; dacă luam un 5 (cinci) la rusă, ai mei mă priveau cu înțelegere (iar bunicii chiar îmi dădeau bani mai mulți pentru gumă de mestecat). Astfel încât, din fragedă școlaritate, am fost mai curând îndoctrinat de revista *Pif Gadget* decât de documentele de partid. Când, la finalul copilăriei, am dat la facultate, la București, în proba scrisă de concurs au fost și niște întrebări dintr-o Conferință națională a PCR ce tocmai avusese loc. Eu n-am fost capabil să răspund. Dacă toți ceilalți concurenți ar fi știut atunci răspunsul, eu n-aș fi ajuns niciodată decan al Facultății de Istorie (și nici măcar student al ei). De unde se vede că mai nimeni nu citea acea bibliografie, cică, obligatorie.

Am fost noi o generație deabusolată? Nici asta nu cred. Busola celor mai mulți dintre noi nu arăta Nordul, ci Vestul. În ciuda a ceea ce spuneau manualele, Vestul era locul dinspre care răsărea Soarele. Toate lucrurile bune păreau a fi la Vest. America era țara din care veneau *blue jeans*-ii, serialele de sâmbătă seara cu Kojak și cu J.R. Ewing și, mai apoi, filmele de pe casetele video (depun mărturie: filmul *E. T.*, în varianta sa crâncen piratată, a avut premiera la Craiova în toamna lui 1984!). Suedia era țara în care blonda și bruneta de la ABBA păreau a mânca bine, din moment ce arătau cum arătau. Franța era țara din care Jean Marais ne trimitea cape și spade, Mireille Mathieu ne trimitea bezele, iar Alain Delon ne-a împrumutat o haină de piele pe care i-au copiat-o divizii de meșteri blănari și care chiar așa se numea în copilărie mea: *alendelon*, cu accent pe primul *e*. Cât despre Germania *federală*... Chiar și copiii știau atunci că *RFG* e locul spre care se fuge! Mi-am petrecut toată copilăria în comunism și, în toți acei ani, n-am auzit pe nimeni dorind să fugă în Germania *democrată*.

Am fost noi o generație nefericită? Nu din cale afară. E drept că am crezut în Moș Gerilă, dar știam că porcul se taie de Crăciun și ouălele se roșesc de Paște. Era, desigur, frustrant să știi că porcul și ouălele sunt mai greu de văzut în vitrine decât OZN-urile lui Ion Hobana pe cer, dar, pe de altă parte, e limpede că asta era mai curând treaba părinților. Mi-aduc aminte că am stat și eu la coadă la pâine, la ulei de floarea soarelui și la bere — și cu atât mai mult zâmbesc azi, după ce am aflat că toate acestea sunt nașpa, pentru că îngrașă, și după ce tot mai multe dintre cunoștințele mele feminine mănâncă azi o presupusă delicată numită *tofu* — făcută din acea soia atât de dragă gastronomiei de partid de atunci.

Nu, n-am fost nici îndoctrinați, nici debusolați, nici nefericiți. Partea goală a paharului este aceea că am apucat să trăim agonia totalitarismului, că am apucat să vedem la ce duce partidul unic și dihotomia dintre ceea ce vorbești acasă și ceea ce spui la școală. Iar partea plină este aceea că, tocmai din acest motiv, am prins apoi un moment unic, efectiv istoric. Am fost o generație infinit mai norocoasă decât cea a părinților noștri, care se nașteau în anii ultimului război (plus sau minus) și care chiar au trăit comunismul din plin, cu dealurile și văile sale. Noi am avut imensa șansă de a fi contemporani, în plină tinerețe, cu prăbușirea acelei utopii. Drept care, într-un fel, noi am trăit comunismul ca pe o boală a copilăriei — de genul celor total neplăcute pe moment, cu febră, usturimi și mâncărimi uneori, care-ți mai lasă eventual și ceva semne, dar care finalmente nu te omoară și te imunizează pentru mai târziu.

Dacă amintirile noastre au atâtea nuanțe, dacă ne făceam prietenii și înainte de *Facebook* și dacă visam în culori chiar dacă desenele animate de la TVR erau în alb-negru, acestea sunt semnele că, finalmente, nu trebuie să mergi pe o insulă pustie ca să știi dacă ești un supraviețuitor. Și, apropo de semne: dacă mai aveți pe undeva reviste *Pif Gadget* de care vreți să scăpați, nu ezitați să-mi dați un semn...

ADRIAN CIOROIANU

Introducere.

Incursiuni în copilărie

Este ușor și în același timp atât de dificil să vorbești despre copilărie, despre propria ta copilărie. Este o provocare să te cauți, să te recompu, să te regăsești, readuci și să reintri în conștiința ta de atunci, să îți amintești cum gândea, ce îți plăcea, ce te fascina sau dimpotrivă, ce te speria, care îți erau temerile. Există riscul de a te contamina cu idei târzii, cu prejudecăți și grile de interpretare nespecifice minții unui copil. Se poate să condamni postum ceea ce cândva adorai și te făcea fericit, să blamezi persoane pe care le respectai sau pentru care îți manifestai devoțiunea. Era oare Moș Gerilă, la fel de bun ca Moș Crăciun? Există acest risc, și este un risc asumat. Cu siguranță însă că printre gânduri și amintiri, se recompun timid și sentimentele autentice, păstrate intacte undeva într-un colț de suflet. Sunt lucruri despre care nu mai știi, pe care nu le mai conștientizezi, care stau ghemuite acolo într-o firidă minusculă pentru că nu le-ai mai chemat, nu le-ai mai interogat de ani și ani. Dar ele nu au pierit, ci au stat într-o încremenire cuminte așteptându-și timpul. De multe ori le aducem de-acolo când copiii noștri ne întrebă cum eram noi — atunci, când eram ca ei. Și da, este un moment când le strigăm și le așternem ca pe niște gânduri sub ochii uimiți ai micilor ascultători. Ce este un clasor, de ce îți plăceau *Cireșarii*, a ce mirosea cutia de diafilme, unde te ascundeai când doreai să fii singur...

Aceasta a fost miza de la care am pornit realizarea interviurilor ce se regăsesc în prezentul volum — recuperarea memoriei, a trăirilor, a amintirilor. Partenerii mei de dialog s-au născut și au copilărit în comunism și fie că la cârma țării a fost Gheorghiu-Dej sau Nicolae Ceaușescu, parcursul lor, copilăria fiecăruia s-a petrecut în contextul regimului comunist. Unii dintre ei îmi sunt congeneri, alții au copilărit cu imaginea lui Stalin în fața ochilor. Mai virulentă sau dimpotrivă, oarecum difuză, propaganda sistemului a funcționat și a imprimat anumite trăsături în viața și dezvoltarea fiecăruia. Poate de aceea personal cred într-o multitudine de „copilării“ și nu într-o singură „copilărie“, utopic plasată în comunismul românesc printr-o paradigmă încremenită, detectabilă în spațiul discuțiilor. Nu există o copilărie unitară, uniformă și omogenă a comunismului românesc. Nu știu în ce măsură este sustenabilă această sintagmă, câtă consistență analitică presupune și cât își găsește aplicabilitatea în contextul cercetărilor. În primul rând, regimul a avut fluctuații și diferențe de nuanțe de-a lungul evoluției sale în cei 45 de ani. O copilărie a unui om care și-a trăit adolescența în anii '60 este net diferită ca așteptări, proiecții, lecturi, modele, eroi și jucării (asta la o primă evaluare macro a ofertei) față de un copil născut în anii '80. Cum spuneam, este bine să nu generalizăm, subiectul este amplu și sensibil, este greu de recompus din multe motive și dihotomiile și tranșările în alb sau negru sunt din start premise eronate. Diversitatea răspunsurilor reprezintă în fond semnul unei normalități și am putea formula enunțul conform căruia virulența propagandei a eșuat pe alocuri. Ea nu a putut crea la unison prototipul omului nou așa cum și-a propus. Toate aceste interviuri, dialoguri în fond, sunt incursiuni, plimbări, de la noi cei de azi, către noi, cei de atunci.

În contextul diferențelor nu trebuie omisă importanța factorului de mediu și a celui familial. Copilăria cuiva dintr-o zonă oarecum anostă pe hartă și oarecum obscură din perspectiva de centru radiant al comunismului (un sat de munte izolat, unul

din Bărăgan sau unul din inima Deltei) este net diferită de a unui copil din capitală. La fel și influența familiei, profesiile părinților, gradul de educație al acestora, „imixtiunile“ unor bunici care au trăit în timpul monarhiei — toate acestea generează un adevărat mecanism de protecție sau dimpotrivă, de indiferență vizavi de cultura politică și de educația patriotică. În mediul rural spectacolele omagiale sunt oarecum difuze, în plin centru omagiile capătă proporții gigantice pe stadioane.

Dificultatea maximă atunci când rogi pe cineva să îți vorbească despre propria sa copilărie rezidă în primul rând în capcana de a-ți interpreta lucrurile și trăirile din trecut printr-o grilă de interpretare, de analiză, de deciptare pe care a dobândit-o mai târziu. Există riscul de a ne intoxica puritatea amintirilor — în funcție de lecturile ulterioare, de finalitatea regimului, de discuțiile cu adulții — cu efecte ale deșeptării survenite mai târziu și de a ne situa *a posteriori* față de anumite lucruri și întâmplări pe care de fapt le-am trăit altfel. Este zona istoriei orale, unde evident, există și această primejdie asumată a interpretării involuntare a unor fapte trecute și încheiate. Mai există, evident și multe alte riscuri atunci când vine vorba despre memorialistică: în mod categoric, oamenii pornesc de la premisa că vor fi sinceri, și poate că sunt chiar, iar în momentul în care îi inviți, prin intermediul unui dialog, să se recheme (reidentifice, să se recupereze, strige pur și simplu) din noianul de ani care i-au copleșit între timp, aceștia să aleagă doar acele elemente, trăsături, trăiri care le stârnesc plăcere, care îi fac mai interesați, mai buni, sau așa cum și-au dorit de fapt să fie percepuți. Cum am fost noi, cu adevărat, cu bune și cu mai puțin bune, este imposibil de recuperat. Ține de jocul și de legile istoriei să avem despre trecut doar interpretări, chiar și atunci când vine vorba despre propria noastră persoană.

Într-un volum de acum câțiva ani am analizat virulența propagandei prin intermediul literaturii, de această dată propun prin aceste dialoguri reversul medaliei și rezistența la această propagandă care se realiza prin cele mai ingenioase metode,

inocența care a existat dincolo de clișeele unui regim obtuz, iar interlocutorii mei vorbesc despre dublul limbaj, despre umor, indiferență și multe alte subterfugii și căi de evaziune din griul comunist. Voit sau nu, a fost însă o copilărie cu cravata la gât. Cât și în ce măsură, fiecare dintre cei intervievați o spune în propriile amintiri.

Întrebările au fost nuanțate în funcție de interlocutor și, cu toată uniformitatea unor realități „de sus“ (frigul, cozile, întreruperea curentului în anii '80, penuria alimentară), răspunsurile și în general feedbackul celor intervievați diferă într-o proporție covârșitoare. Volumul pe care îl propun reprezintă un colaj al unor episoade din miile, milioanele de copilării ale noastre, ale tuturor celor care credeam că în anul 2000, când nu vom mai fi copii, vom cuceri, conform cântecelor patriotice, „cele mai înalte culmi de civilizație și progres“. În mod categoric nu se pot întocmi statistici și da diagnoze pe baza câtorva interviuri, chiar dacă similitudini—cel puțin în cazul congenerilor mei—au fost vizibile. Noutatea proiectului rezidă tocmai în unicitatea sa. Facem colaj de trăiri și amintiri și poate, într-o manieră ce ține de memorialistică, de istorie orală, completăm, interpretăm, interogăm la nesfârșit trecutul. Totodată, multe dintre mecanismele trecutului, cum ar fi de exemplu dublul limbaj, au fost poate susceptibile în a crea anumite tendințe schizoide în ce privește sinceritatea față de semenii, poziționarea față de alteritate, asumarea unor principii pe care unii cu greu și le-au redobândit în anii libertății. A lăsat această duplicitate urme în adulții care suntem acum? Dacă regimul comunist ne-a făcut să punem mai puține sau deloc întrebări? Dacă este bine să spui ceea ce gândești? Să îți asumi consecința faptelor tale?—sunt câteva teme de reflecție la care meditează și interlocutorii mei în contextul frazelor de final. Sunt unele întrebări, direct legate de regim, pe care le-am adresat fiecărui partener de dialog, într-o formulă sau alta, referitoare la ziua în care au fost făcuți pioneri, la lecturile și eroii copilăriei, munca patriotică, la manifestații

și defilări, la limbajul dublu din familie și la sfârșitul regimului. Curiozitatea mea a fost strict legată de gradul de contaminare cu ideile propagandei. Răspunsurile lor sunt uneori atât de diferite, încât mi se confirmă iar teoria că nu există tipare, nu există uniformitate. Sunt milioane de copilării în unul și același regim resimțit diferit.

Am fost generația Jules Verne, *Cireșarii* și Dumas și, cu mici excepții, cu toții ne-am văzut în pielea personajelor lor, fie că se numeau Tic sau Lucia, Claudius Bombarnac sau Milady fluturând crinolone de satin la Versailles. Partenerii mei de dialog sunt toți personalități ale mediului cultural, academic sau artistic, oameni de vârste diferite. Nu există neapărat o grilă de selecție, dar dat fiind că aceste interviuri au fost realizate în fața camerei de filmat (iar fragmente din aceste interviuri constituie nucleul unui documentar despre încercările de recuperare și prezentare a ideii de copilărie din toți acești ani), probabil că admirația mea față de ei, empatia și charisma au fost definitorii. Am fost surprinsă să constat bucuria cu care mulți dintre interlocutorii mei își recuperau anumite trăiri sau întâmplări sau nume de personaje din trecut despre care nu își mai amintiseră de zeci de ani. Era o luminiță frumoasă care se contura în privirea lor și poate că nu este simplă vanitate faptul că mă mândresc cu faptul că am realizat acest lucru. Sunt convinsă că din pagini vor răzbate zâmbetul, lucirea ochilor interlocutorilor mei atunci când își amintesc anumite momente, că le veți intui frumusețea obrajilor îmbujorați adolescentin atunci când adulții din fața mea — acum profesioniști admirabili în domeniile lor — vorbesc despre copilărie. „Am avut o copilărie frumoasă...“ încheie periplul amintirilor majoritatea interlocutorilor mei. Evident, dacă nu ascund în spate drame, durere și suferință, copilăria este, nu poate fi decât frumoasă!

Ca partener de dialog m-a impresionat felul în care unii își strângeau cumiți mâinile pe lângă corp, maniera în care se jucau cu palmele atunci când vorbeau sau dimpotrivă, cum le

încremeneau pe genunchi, felul în care îmi ocoleau privirea sau se uitau fix în ochii mei zâmbind la gândul șotiilor de altădată. Nu aveți idee cât le sunt de recunoscătoare și mă înclin cu sufletul că m-au acceptat în intimitatea lor. Știu că le veți simți emoția din fiecare frază, pentru că nimic din ceea ce a fost consemnat în aceste interviuri nu a fost ne semnificativ. Sunt părți de trăire, bucați de viață risipite și adunate.

Le mulțumesc, și nu am cuvinte suficiente să o spun: este un mare efort și totodată un gest de o sinceritate admirabilă din partea lor, pentru că nu întotdeauna este ușor să vorbești despre tine. Așadar, vă mulțumesc din suflet, Dan C. Mihăilescu, Alina Pavelescu, Doina Jela, Cristian Pepino, Răzvan Mazilu, Cezar Paul-Bădescu, Mirel Bănică, Teodor Paleologu, Alice Năstase Buciuta, Doina Ruști, Daniel Șandru, Andreea Răsuceanu, Gabriel Badea-Păun, T.O. Bobe, Florin Toma, Odilia Roșianu, Ana Barton, Codruț Constantinescu, Cristina Hermeziu, Tiberiu Soare.

Mulțumesc de asemenea partenerului meu de proiect, Valeriu Antonovici, care mi-a dat curajul să ducem la bun sfârșit tot acest demers.

SIMONA PREDA,
iulie 2016, București

Filmul, metodă de scriere a istoriei emoționale

În antropologia vizuală există câteva *rețete* pentru a face filme documentare, unele mai complexe decât altele. Pentru cele două categorii de creatori de film (TV și de festival) tot ce contează este relația investiție/câștig. Noi vrem să lăsăm un *film-reper* și o carte de mărturie care să nu fie afectate de cele două aspecte (bani/notorietate). Așadar, am inițiat o cercetare deschisă care a început cu o întrebare simplă: Ce a însemnat a fi copil în comunism? Apoi, cu fiecare interviuat, am *croșetat* în jurul acestei întrebări amintiri, regrete, bucurii, așteptări și chiar uitări. În momentul în care am început să lucrăm la acest proiect, am pornit de la o coală albă. Nu am avut idei preconceptuate, concluzii gata scrise sau direcții de îndrumat intervievații. Am fost curioși și perseverenți în a căuta „personaje” pentru cele două „produse finite”. Nu susținem că așa a arătat copilăria pentru toți copiii Republicii Socialiste România, dar așa au arătat anii '60, '70, '80 pentru cei cu care am stat noi de vorbă... Probabil, în aceste *tipare* se vor regăsi foarte multe persoane care vor urmări filmul sau vor citi cartea. Interviuurile au fost unele de tipul *povești de viață*, unde fiecare „personaj” a rememorat cum și-a trăit copilăria, cum a văzut-o atunci și cum o vede acum — retrospectiv.

De ce am început acest proiect? Fiindcă poveștile despre copilărie au fost și vor rămâne întotdeauna savuroase, colorate, parfumate și pline de farmec. Cu atât mai frumoase sunt

poveștile celor care au trăit în comunism: este generația care nu a avut telefoane mobile, nu a stat zilnic pe Facebook și nici nu a avut posibilitatea să-și aleagă din malluri hainele pe care le purtau, iar timpul și evenimentele se scurgeau altfel decât acum. Este generația care a avut mai mult timp (sau mai bine zis și-a făcut mai mult timp) pentru a citi, pentru a învăța să cânte la un instrument muzical sau a experimentat *statul la cozi*. Evident că și astăzi putem vedea copii care își împart bucata de gumă de mestecat cu colegii de clasă, însă, chiar dacă acea bucată este dintr-un pachet nou și nu este deja mestecată, tot nu va avea acel gust pe care ni-l descrie Cezar Paul-Bădescu.

Interviurile care se regăsesc în această carte nu sunt doar pentru generațiile care au învățat să citească la lumina unui cuptor, în momentul în care se lua curentul, ci și pentru generațiile care vor fi curioase să afle cum au trăit părinții și bunicii lor. Pentru a le trezi interesul pentru istoria recentă, am decis să realizăm și un film documentar, unde am concentrat toate aromele, poveștile și luminițele de sărbători din perioada copilăriei „personajelor” noastre. Filmul va putea fi un excelent material didactic. Mereu mi-am propus ca prin filme să pot trezi interesul celor care-l urmăresc pentru un subiect sau altul. Dacă în urma vizionării filmului nostru fiecare dintre cei care l-au văzut își vor pune măcar o singură întrebare, înseamnă că proiectul nostru și-a atins scopul. Fragmente din film, iar în scurt timp și filmul în întregime, vor putea fi urmărite în mod gratuit pe adresa <http://pionier.ememorie.ro>. Tot aici vom încărca o arhivă foto, sub forma unor *vehicule ale memoriei*, primită de la cei care au participat la proiect, și fragmente din interviuri.

În comparație cu reprezentanți ai altor generații care au contribuit la acest volum, eu mă pot lăuda că nu am doar șapte ani de-acasă, ci că am tot atâția trăiți în comunism și nu oriunde, ci în Uniunea Sovietică. Nu că ar fi o chestiune de mândrie sau de rușine, dar de când mă știu îmi plac poveștile. Poveștile „de viață” spuse de cei cu care am avut ocazia să discutăm în primăvara

anului 2016, chiar au fost diferite — diferite de ce am trăit eu și de ce mă așteptam să aud. Știam că memoria este subiectivă și foarte selectivă, dar mai știam că memoria face trecutul să fie mai prezent în viața de zi cu zi: exact acest lucru l-am încercat prin proiectul nostru. Atât cartea de față, cât și filmul se străduiesc să arate o altă fațetă a societății de dinainte de decembrie 1989. Comunismul nu a însemnat doar lipsa unor drepturi fundamentale, sărăcie și neajunsuri, Securitate și dictatură, condamnați politici și granițe închise, ci a fost și perioada în care au crescut părinții noștri sau perioada în care ne-au crescut pe noi. Este perioada în care ei și-au trăit viața, au avut parte de bucurii și evenimente neobișnuite. Pe lângă ideologia de partid și ambițiile patriotice ale partidului unic, mai exista și puțină viață privată. E adevărat că aceasta era controlată și, de multe ori, confundată cu „spațiul/interesul public“, dar exista și viață privată.

„Creștem odată cu țara“, iată unul dintre sloganurile organizațiilor de tineret din anii '70-'80 ai secolului trecut. Copiii de atunci au crescut, sperăm că a crescut și țara, pe noi însă, ne-a interesat cum se vede(a) țara prin ochii copiilor de atunci.

Majoritatea intervievaților au vorbit despre neajunsurile materiale, lipsa căldurii și a luminii în apartamente și școli, sau despre drepturile și libertățile fundamentale. Pe atunci, „drepturi“ însemna „dreptul la un kilogram de zahăr sau un litru de ulei pe lună“. Însă, tot în ochii lor, am văzut o nostalgie a timpului trecut: parcă au mai multe de povestit de atunci decât de acum, parcă acea perioadă i-a „făcut“ exact așa cum sunt. De altfel, acele neajunsuri veneau și cu o serie de așteptări privind viitorul lor, privind lumea de „afară“. Mereu își puneau întrebarea „cum ar fi dacă...“ și răspunsul cel mai frecvent era că dacă ar trăi în capitalism ar avea o banană într-o mână și o portocală în alta, ar bea la micul dejun Coca-Cola și la prânz Pepsi-Cola, ar purta blugi, ar citi cărți străine... Acum au de toate, însă multora le lipsește timpul (de altă dată) pentru a se bucura de ele.

„Totul pentru Patrie“ era un alt slogan... Partidul Comunist Român a fost unic prin modul de a se organiza ca să pătrundă în viața fiecăruia: și-a „întins tentaculele“ și în cele mai adăpostite zone. Existau organizații nu doar în cartiere, așa cum au partidele de astăzi, ci și la locul de muncă, în grădinițe, școli, universități și chiar în armată. Se pare că doar după moarte, Partidul nu mai avea nevoie de membri (în zilele noastre și răposații mai participă la viața partidelor), se pare că în cimitir nu exista niciun fel de organizație care să țină de PCR. Viața personală se confunda cu viața publică și se suprapunea cu îndatoririle de *cetățean*. Comunismul a încercat și chiar a reușit să impună în cotidianul fiecărui român acțiuni ce țin mai degrabă de Patrie, de instituțiile statului sau de cele de partid (cele două se confundau între ele intenționat în acea perioadă). Majoritatea celor intervievați de noi aveau amintiri despre defilările de 1 Mai, despre muncile patriotice, despre acțiunile de ecologizare sau strângere de maculatură, despre colectarea de fier vechi sau plante medicinale. Mai mult decât atât, aceste acțiuni erau prezentate drept competiții între elevi/școli, instituții/angajați și chiar județe. De multe ori, mândria de a fi pe primul loc era echivalentă cu sentimentul că ai făcut ceva bun pentru Patrie. Mulți dintre intervievații noștri recunosc că au participat la viața publică pentru simplul fapt că ei credeau sincer că „acest lucru era unul bun, un lucru normal“. În momentul în care nu ai un termen de comparație, așteptările coincid și ele cu ceea ce-ți oferă sistemul. Iar sistemul s-a străduit ca din fragedă copilărie să le inducă copiilor un anumit tip de comportament. În plus, limbajul dublu practicat în familie, a contribuit la „distorsionarea“ sau „îmbunătățirea“ imaginii de ansamblu asupra realității a fiecăruia dintre cei intervievați în parte.

România comunistă era țara în care militarii se luptau „pentru binele patriei“, cu vremea aprigă, strângând sfecla și porumbul de pe ogoare. Elevii își arătau iubirea față de țară prin colectarea de maculatură, fier vechi și participarea la munci în „amfiteatrele patriei agricole“... Și mult mai mult de atât.

Un ultim cuvânt despre felul cum am conceput acest demers simultan carte/film. În fața camerei, fiecare interlocutor încerca să-și aleagă cu mare grijă cuvintele, privirile și gesturile. În timp ce Simona le puna întrebări, eu mă asiguram că ceea ce se vede pe vizorul camerei de filmat se va vedea bine și pe un ecran mai mare. Asta în ceea ce privește imaginea. În ceea ce privește dialogul ca atare, date fiind obișnuitele inadvertențe stilistice ale oralității, spontaneitățile și uneori stângăciile ei, autorilor li s-a dat posibilitatea să-și revadă, cizeleze, nuanțeze discursul, așa încât textul pe care spectatorul îl va auzi în film poate să nu coincidă cuvânt cu cuvânt cu cel pe care-l va citi în carte.

VALERIU ANTONOVICI,
iulie 2016, București

DOINA JELA — scriitoare

Locul cravatei de pionier era la gâtul nostru așa cum locul cartofilor era în pământ și al soarelui pe cer...

SIMONA PEDA: *Vorbim de această dată despre copilăria în anii '60 și o primă întrebare a mea este legată de prezența politicului în viața unui copil, mai exact educația patriotică de care avea parte. Știm că a fi patriot presupunea a-ți iubi țara, dar într-o manieră care includea și partidul.*

DOINA JELA: Simona, am să îți spun de la început că demersul tău este unul foarte dificil, pentru că, probabil, mulți dintre oamenii pe care îi vei intervieva vor avea tendința să suprapună experiențe, senzații, trăiri, ulterioare anilor copilăriei și mai ales ulterioare anului 1989 și să contamineze cu ele ce au trăit în copilărie. Aceasta este una dintre dificultățile demersului tău. A doua dificultate majoră este că noi nu devenim conștienți de noi înșine în perioada copilăriei, nu devenim conștienți în perioada care coincide cu pionieria. În copilărie avem tendința să luăm lucrurile așa cum sunt și anume așa cum ne spun adulții că sunt. Locul cravatei de pionier era la gâtul nostru așa cum locul cartofilor era în pământ și al soarelui pe cer. Asta nu puneam la îndoială. Singurul impact pe care faptul de a fi sau de a nu fi pionier poate să îl aibă asupra psihologiei unui copil între nouă și paisprezece ani era că te puteai simți exclus sau acceptat într-o comunitate. Or acceptarea de către cei din jur este cel mai important sentiment conștient al copilului la acea vârstă. Copilul vrea să fie acceptat și iubit. Deci voiai să fii pionier, pentru că asta

însemna o recunoaștere și o acceptare. Cineva poate să vină să îți spună acum, cum glumeam chiar zilele trecute când am postat pe Facebook o fotografie și constatam, cu autoironică mândrie, că din toată clasa aia de treizeci de fete sau câte eram numai eu nu aveam bentiță, că s-a împotrivit din fașă înregimentării. În realitate, la vremea aceea eu le invidiam pe colegele mele pentru că le stătea foarte bine bentița, pentru că nu uitau s-o apreteze, pentru că era nouă, de lățimea potrivită, nu știu, era chestie de forma capului, sau a pieptănăturii, de ce vrei, mie nu îmi stătea bine, sau e mereu mototolită printr-un buzunar. În tot cazul, ce-mi aduc aminte e că bentița aia se ducea când în sus, când în jos, când într-o parte și îmi era mai simplu ori să uit s-o pun, ori s-o bag în geantă. Nu că, vezi Doamne, nu voiam să mă supun și să mă înregimentez. Toți vrem, copiii, să ne înregimentăm. Mai departe, îmi amintesc că erai învățat să-l iubești pe Lenin și nu pe Stalin, pentru că Stalin murise. Asta chiar dacă demascarea lui nu se făcuse la nivel de școală. Pur și simplu dispăruse din manuale, dispăruse din poezii, iar copilăria mea a fost o copilărie vegheată de Lenin. „Departe încă tunurile bat/ și flăcări ard în vâlmășagul vremii/ dar pentru puști e timpul minunat/ cu un tătuc atât de bun ca Lenin.“ Nici nu îmi puneam problema că Lenin nu îmi este tătuc, fiindcă eu aveam un tată acasă. Dimpotrivă, îl preferam pe acela. De tatăl meu îmi era frică dacă mă duceam cu note proaste acasă, sau dacă-i ajungea la urechi vreo nefăcută, în vreme ce de Lenin nu îmi era, fiindcă el era, garantat, un tătuc. Cam asta poți să îți amintești din copilăria anilor '60. Sigur că era prezentă în ea îndoctrinarea. Dar tot așa, ca soarele pe cer și cartofii în pământ. Dacă te uiți în manuale, toate temele și toate problemele care se puneau acolo erau instrumentalizate politic, însă, în același timp, ele erau strâns legate de o morală pe care poți să o accepți și acum: să nu furi, să nu minți, să fii harnic. Problema foarte mare pe care ne-am pus-o destul de târziu este că cei care ni se ofereau drept modele

erau invers decât se pretindeau a fi. Lenin a fost un om crud, la fel și Stalin, la fel și Dej. Și la fel regimul lor.

S.P.: Apropo de mecanismele de decriptare pe care le-ați menționat și pe care presupunem că nu le dețineți la acea vârstă, putem vorbi astfel de perfidia propagandei? A manipula mintea unui copil de la cea mai fragedă vârstă cu aceste instrumente și metode pentru a-l face să memoreze anumite lucruri, ce reprezintă?

D.J.: Presupune întâi și întâi o pricepere. Iar Makarenko îi cunoștea pe copii. Trebuie să cunoști psihologia copilului, să știi nevoile copilului. Trăsătura principală a copilului este absența spiritului critic. El ia lucrurile realității așa cum i se prezintă. Copilul crede în ce i se spune și nu are discernământ, copilăria nu este „era bănuielii“, ca să parafrazez un faimos titlu de Nathalie Sarraute. Tot ce ți se spune iei drept adevăr și dacă ți se spune o minciună ai tendința de a îngloba și acea minciună în adevărul general deja stabilit. Dimpotrivă, mi-am adus acum aminte că adultă fiind, prin anii '80, și având la mine o fetiță de opt ani—eu nu am avut copii, dar era la mine fetița surorii mele de care aveam grijă și care își făcea școala la mine în Constanța—am trăit experiența s-o văd venind acasă plânsă toată că nu a fost făcută pionieră în ziua respectivă. Pur și simplu se terminaseră cravatele. Atât de multă suferință pentru că ea nu făcuse parte din grupul acela, intraseră opt copii și pentru al nouălea nu mai era cravată și ea suferea îngrozitor. Nu aveam cum să îi spun ceva, nu aveam cum să o schizofrenizez de la opt ani și să-i spun că nici nu e așa o mare brânză să ai cravata. Peste un timp, când a fost în fine făcută pionieră, i s-a oferit, drept bonus, privilegiul de a-i vedea pe Tovarășul și pe Tovarășa veniți să viziteze Canalul Dunăre-Marea Neagră, proaspăt inaugurat. S-a întors vrăjită, cum aș veni eu acum dacă l-aș întâlni pe Al Pacino. Este același lucru: cineva a cărui poză era în toate manualele, pe toți pereții, și al cărui nume era în toate cântecele și toate poeziile, pe care ea nu-l văzuse, viu, decât la televizor

și pe care îl vedea toată lumea la televizor, avea o aură de irealitate, de sfințenie și de basm, pe care ai posibilitatea, copil, s-o încorporezi. Au stat acolo șase ore, au venit cu pantalonașii uzi, era iarnă. Făcuseră pe ei pentru că nu avuseseră voie să iasă din rând și înghețaseră hăinuțele pe ei, iar ea era răcită și transfigurată de fericire pentru că o văzuse pe Tovarășa. Ce am spus eu atunci în gând, și în aparteu, îți închipui. Pe ea, care era atât de transpusă, am întreat-o doar: „Care era cel mai frumos dintre ei? — Tovarășa...avea așa o eșarfă moooooov!“ Unde este propaganda în chestia aceasta? — Este! Este servită odată cu hrana de care copilăria are nevoie. Este o hrană perfidă, sigur.

s.p.: *Și vorbind despre acest miraj, copil fiind, spuneți-ne cum empatizați cu eroii literari, eroii din istorie?*

D.J.: Ah, cât despre asta, trebuie să spun că aveam coșmaruri cu Zoia Kosmodemianskaia, cu Uliana Gromova și cu Liubov Șevțova și aveam coșmaruri cu torturile pe care le suferiseră ele din partea naziștilor. Dar aveam niște viziuni atât de senzoriale, că mi se părea că miroase carnea arsă de pe umerii fetei aleia care fusese arsă cu fierul roșu. Cu Olga Bancic, comunistă care a luptat în rezistența franceză și a fost decapitată, la fel. Primele texte literare pe care le-am scris erau poezii, care imitau ritmul, cadența, tematica și atmosfera poeziilor despre torturile îndurate de comuniștii din închisorile Siguranței burgheze. Perfidia constă în faptul că un copil este foarte sensibil la durere și la suferință, ca și la nedreptate. Or poezia propagandei care mi se preda în școală este o poezie care apasă și ea pe acest buton al sensibilității copilului la suferință. Noi am mai vorbit odată despre chestia asta. Sigur că ne jucam în curte, ca toți copiii, dar eu una nu visam noaptea jocurile din curte, noaptea avea loc transpunerea, traducerea, prelucrarea acestor lecturi ale copilăriei care erau de o mare violență. Și-atunci, sigur că îi uram pe naziști și îi iubeam pe tinerii comuniști, comsomoliști. Nu știu dacă ne-am fi dorit să fim ca ei, că nu era de dorit să treci prin

ce treceau ei, dar îi divinizam pe acești eroi, sigur că da. Ei erau instrumentalizați politic. Marea dificultate, din nou, constă în faptul că acești tineri eroi fuseseră personaje reale și chiar fuseseră uciși de naziști la această vârstă, deci era atât de bine amestecat, atât de bine pus adevărul în slujba minciunii, încât atingea definiția aia frumoasă a literaturii „o minciună care spune adevărul“... Pavlik Morozov este o făcătură. Ceea ce noi nu știam de altfel atunci. Personajele din *Tânăra Gardă* aflăm ulterior că nu sunt o făcătură.

s.p.: *Anii '60 sunt anii în care PCR își construiește o istorie proprie. Este momentul în care ies la rampă și sunt propuși ca modele ilegaliștii români. Exista și prin manuale o poezie care suna cam așa: „Privesc din Doftana...“*

D.J.: Nu e poezie, este cântec, dacă vrei și-l și cânt. Era așa: „Privesc din Doftana prin gratii de fier/ Departe în zare-i un petec de cer/ E cerul sub care închisă și ea/ Se mistuie-n chinuri tovarășa mea./ Ah, spargeți-mi ziduri și lanțuri sfărâmați/ Să zbor ca un șoim peste nalții Carpați/ Să-mi strâng înc-o dată tovarășa mea/ Și iar să m-avânt în lupta cea grea.“ Era un cântec răscolitor, oricât l-am persifla noi acum.

Vorbeam cu Monica Lovinescu despre povestea asta și Monica îmi spunea: „Toate mișcărilor totalitare au cântece extraordinare“. Țin minte că am cumpărat la un moment dat de la Paris, de fapt soțul meu a cumpărat, „Corurile Armatei Roșii“ — mi le-am amintit pe toate, din copilărie, le știam în românește: *Serile la Moscova*, *Kalinka*, *Când se scutură de flori salcâmiei*, și le ascult și acum. Întâi și întâi pentru că sunt niște coruri fabuloase. Și spunea Monica: „Păi cum să rezisti la așa ceva?“ Am ascultat ulterior cântece legionare — nu erau atât de puternice, nu erau atât de convingătoare, sau poate pentru că nu au rezonanță în mine, dar și obiectiv vorbind, cântecele de proveniență rusească, mă rog, ruso-sovietică sunt remarcabile. Rușii au o mare muzică! Când asculți simfoniile lui Șostakovici, efectiv te furnică, îți fac

pielea de găină, deși sunt scrise la ordinul, sau de frica lui Stalin, nu? Acolo au fost niște eroisme reale, niște suferințe reale. S-au pus apoi niște texte cu totul mincinoase, cu „băieții noștri“ de la Doftana, cu Gheorghiu-Dej și cu Ceaușescu care n-au trecut prin asemenea suferințe. În închisorile prin care au trecut comuniștii noștri li se aducea mâncarea de la Capșa. Mă rog, poate nu zilnic de la Capșa, dar Doftana a fost „universitatea partidului“! Păi e destul să încerci să compari cu închisorile în care au mers țărăniștii și legionarii în anii '50, când pentru un creion erai omorât în bătaie și unde nu s-a putut scrie decât cu un condei improvisat pe talpa pantofului dată cu DTT, sau pe săpun, și riscai carcera pentru că aveai un instrument de scris și o bucăciță de ziar dosită pe cine știe unde... În vreme ce comuniștii, ei înșiși recunosc că închisoarea a fost pentru ei o universitate și că acolo au învățat ei marxism, stalinism și leninism.

s.p.: *Trecem în alt registru și am să vă spun sintagma „Spic cu spic patriei snop“. Cu siguranță ați participat la munca patriotică și la tot ceea ce a presupus ajutorul dat patriei comuniste de către tinerii „oameni noi“.*

D.J.: Da, la munca patriotică ieșeau din școală, scăpai adică. Am trăit-o dramatic și mai târziu, ca profesoară, în anii '80 când îmi era milă de copiii ăia, când mă dezgustau ziaristii care veneau să își umple portbagajele și dacă tot veneau, ne făceau și nouă poze. Spuneau ceva de genul: „Ia uite ce responsabilitate, ce patriotism, au venit să adune morcovii în noiembrie!“ Recoltele, după ce le adunam noi, putrezeau în grămezi pe câmp. Veneau să se aprovizioneze din ele doar unii activiști mărunți în control. Munca în sine nu era de niciun folos imediat nimănui, avea scopul de a ne educa „în spiritul muncii“ o gestică... tautologică, dar, în copilărie, încă o dată repet, când n-ai discernământul ăsta și nu ești conștient de ce ți se întâmplă, nu înțelegi. Nu mai eram în clasă, nu mai eram în uniformă, eram în aer liber, eram între noi, eram fără bentițe și fără codițe, ne întâlneam băieți cu fete acolo,

ne hlizeam, ne băteam, ne ciufuleam... și da, mai făceam și „muncă patriotică“. Nu știu dacă noi vedeam vreo legătură între lozinca despre „munca, care l-a creat pe om“ și atmosfera de la activitățile astea de practică agricolă patriotică. Văd că în filmele care se fac acum și în rememorările care se publică, se spune că era frumos, eram fericiți—dar nu eram fericiți din cauza, sau datorită, regimului sub care trăiam. Regimul era doar o atmosferă pe care o simțeam sau n-o simțeam. Noi eram fericiți pentru că eram tineri și pentru că eram copii. Eram fericiți datorită nouă înșine și nu datorită regimului.

S.P.: Vorbim și despre manifestațiile de la 1 Mai muncitoresc?

D.J.: Copilăria mea s-a petrecut în mare parte la țară și nu prea ne-au presat cu astfel de chestii. Tot adultă eram când le-am conștientizat și știu că era o acțiune umilitoare și enervantă și mă supăram că nu se mai termină odată și luasem distanță. Dar în copilărie, serbările școlare—ți-am trimis o fotografie—însemnau o săptămână de agitație și de exasperare pentru bieții părinți: să caute un costum național, să îl adapteze siluetei noastre, care în fond, era o siluetă de copil, destul de rahitic, să găsească la femeile din sat niște ii și niște fote pe care să ți le înfășoare în jurul tău de câte patru-cinci ori și tu să plângi că ori te strânge, ori e prea largă, ori nu te arată pe cât de frumoasă ți-ai fi dorit să fii... Toată această agitație pentru nu știu ce serbare sau manifestație datorată, dedicată lui 1 Mai și lui 7 Noiembrie, și lui 30 Decembrie, mi-a rămas în memorie. Dar nu mai mult... Nu ne păsa deloc de festivitate, ne păsa de cum ne îmbrăcăm și de cum arătăm, că n-aveam cum să arătam deloc bine. Eram îmbrăcați urât, ne mai atârnam și cravata aia la gât care era obligatorie pentru că era însemnul... era distincția noastră.

S.P.: Acum mă refer strict la perioada '65-'71 în care virulența propagandei a fost puțin mai redusă, sunt anii adolescenței dumneavoastră, cum ați trăit-o?